

BEWIJS EN ONRECHTMATIGE DAAD

BEWIJS EN
ONRECHTMATIGE DAAD

Wannes VANDENBUSSCHE

Het onderzoek werd afgesloten op 1 juli 2017.

Bewijs en onrechtmatige daad
Wannes Vandebussche

© 2017 Intersentia
Antwerpen – Cambridge
www.intersentia.be

Coverafbeelding: Richard Anuszkiewicz, Knowledge and Disappearance,
Philadelphia Museum of Art © SABAM Belgium 2017

ISBN 978-94-000-0877-9
D/2017/7849/101
NUR 822

Alle rechten voorbehouden. Behoudens uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande toestemming van de uitgever.

Ondanks alle aan de samenstelling van de tekst bestede zorg, kunnen noch de auteurs noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze uitgave zou kunnen voorkomen.

VOORWOORD

Dit boek vormt het schriftelijk bewijs van het proefschrift dat dr. Wannes Vandebussche op 24 mei 2017 met verve heeft verdedigd aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de KU Leuven. De centrale onderzoeksvraag van deze doctoraatsstudie is hoe een Belgische rechter zou moeten omgaan met problemen van bewijsnood die rijzen bij aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad. Het proefschrift ligt daarmee op het kruispunt van het aansprakelijkheids- en het procesrecht. Het is het eerste dat voortkomt uit de onderzoekssamenwerking “Aansprakelijkheid & Herstel” die het Instituut voor Verbintenissenrecht en het Instituut voor Gerechtelijk Recht aan diezelfde faculteit rechtsgeleerdheid van de KULeuven hebben gesloten. Dat gegeven alleen al maakt van dit werk iets bijzonders en dat verklaart ook het tweestemmige voorwoord.

Goede wijn behoeft geen krans. In dit voorwoord komen wij dan ook niet uitgebreid terug op de vele woorden van lof die tijdens de verdediging zijn uitgesproken. Niettemin willen wij als promotoren toch niet nalaten om hier onze grote waardering uit te drukken voor de wijze waarop Wannes Vandebussche dit onderzoek tot een goed einde heeft gebracht.

Voorafgaand aan dit proefschrift was bewijsnood in het Belgische recht een relatief onbekend begrip dat slechts sporadisch opdook in de rechtspraak en rechtsleer. Daarmee stond ons rechtstelsel in groot contrast met de andere in dit doctoraat betrokken rechtssystemen: Duitsland, Frankrijk, Nederland, Oostenrijk en Zwitserland. De eerste verdienste van dit proefschrift is dat het praktijkjuristen bewust maakt van het probleem. De afwezigheid van het concept bewijsnood in onze bewijstheorie betekent niet dat het achterliggende probleem niet bestaat in het Belgische recht. Door een minutieuze speurtocht heeft Wannes Vandebussche voorbeelden van bewijsnood in de rechtspraak ontwaard en de probleemstelling geduid. Bij gebrek aan duidelijke concepten en een duidelijk kader leidden situaties van bewijsnood tot onduidelijke oplossingen en tot een disparate en onvoorspelbare aanpak. De tweede verdienste van dit proefschrift is dat het een duidelijk begrippenkader aanreikt. Conceptueel onderscheidt het onderzoek de verschillende scenario's waarin zo'n toestand van bewijsnood kan rijzen: informatiedeficit, bewijsasymmetrie, situationele bewijsmogelijkheid en inherente bewijsonzekerheid. Vervolgens heeft de auteur de mogelijkheden en beperkingen van de klassieke bewijsmechanismen die een Belgische rechter nu reeds ter beschikking staan, in kaart gebracht en naar een hoger niveau getild op basis van de inzichten verworven door rechtsvergelijking. Die klassieke mecha-

nismen zijn de bewijsmedewerkingsplichten, de onderzoeksmaatregelen en de feitelijke vermoedens. Aansluitend geeft hij vorm aan twee alternatieve bewijsmechanismen die op dit moment slechts onderhuids aanwezig zijn in het Belgische recht: de verlaging van de bewijsstandaard en de omkering van het bewijsrisico. Meteen maakt de auteur ook komaf met het misverstand dat rekening houden met een probleem van bewijsnood een vrijgeleide zou zijn voor willekeur en rechtsonzekerheid. Dankzij dit proefschrift is in de toekomst een meer uniforme en voorspelbare benadering van situaties met bewijsnood mogelijk.

Exact 55 jaar na de verdediging van Prof. Em. Marcel Stormes proefschrift over de bewijslast in het Belgisch privaatrecht is hiermee een nieuw referentiewerk tot stand gekomen, dat het leerstuk definitief de 21ste eeuw binnenloodst. En er is meer. Hoewel de toegevoegde waarde van dit onderzoek duidelijk de context van de onrechtmatige daad overstijgt, is het opmerkelijk hoe het proefschrift sleutels aanreikt om het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht te moderniseren. Anders dan in bijvoorbeeld het Nederlandse aansprakelijkheidsrecht, ontbreken in het vigerende Belgisch aansprakelijkheidsrecht een aantal hedendaagse leerstukken, zoals de leer van de proportionele en de alternatieve aansprakelijkheid. Dit proefschrift levert het inzicht op dat ook die leerstukken remedies of correcties kunnen zijn voor situaties van bewijsnood, maar dan niet in bewijskundig opzicht doch wel op materieelrechtelijk vlak. En het voegt eraan toe dat de bijgespijkerde procesrechtelijke correctiemechanismen om bij bewijsnood in het aansprakelijkheidsrecht tot rechtvaardige oplossingen te komen, deze nieuwe materieelrechtelijke leerstukken niet per se overbodig maken.

Onze waardering gaat niet alleen uit naar dit doctoraat, maar ook naar de auteur ervan. Wannes Vandebussche vond tijdens zijn doctoraatstraject een perfecte balans tussen onderzoek, onderwijs en dienstverlening. Hij combineerde dit onderzoek met het aanleggen van een indrukwekkende publicatielijst, gaf prikkelende lezingen en inspirerende gastcolleges en nam in de universitaire organen bestuursverantwoordelijkheid op.

De onderzoekssamenwerking “Aansprakelijkheid & Herstel” in het algemeen en wij in het bijzonder zullen in de toekomst de vruchten kunnen plukken van al dit werk. Leonardo da Vinci had het op dat punt bij het rechte eind: “Een verstandig leerling vermeerdert de bekwaamheid van zijn leermeester.” We willen hem daarvoor in dit voorwoord heel oprecht danken.

Leuven, 18 juli 2017.

Ilse SAMOY en Benoît ALLEMEERSCH

DANKWOORD

Dit boek bevat een licht gewijzigde versie van het proefschrift “Bewijsnood bij aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad” dat ik op 24 mei 2017 openbaar verdedigde aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de KU Leuven. De publicatie van deze commerciële editie vormt het sluitstuk van vier en half jaar onderzoek. In dit onderzoek stond de figuur van de bewijslast steeds centraal. Nu is er een laatste bewijslast waaraan ik zelf moet voldoen. Met dit dankwoord wil ik een bewijs van erkentelijkheid en dankbaarheid leveren. Daarbij is het niet enkel mijn bedoeling om het voordeel van de twijfel te krijgen, maar wil ik op meer dan overtuigende wijze in mijn bewijsvoering slagen.

In de eerste plaats gaat mijn dank uit naar mijn promotor. Prof. dr. Ilse Samoy is begiftigd met vele talenten. Het coachen van mensen en het begeleiden van onderzoekers is daar ontegensprekelijk één van. Ze is een uitstekende leermeester en juriste, een voorbeeld qua deugdelijkheid en integriteit, maar ook een bijzonder warme en innemende persoonlijkheid. Daarnaast verdient ook mijn copromotor, prof. dr. Benoit Allemeersch, een bijzonder woord van dank. Zijn grondige kennis van het bewijs- en procesrecht en zijn ruime praktijkervaring waren onontbeerlijk voor de totstandkoming en succesvolle afronding van het onderzoek. Bij het nalezen van teksten slaagde prof. dr. Benoit Allemeersch er telkens in om de vinger op de wonde te leggen. Tegelijk zette hij me ook steeds op het juiste pad in het helen van de wonde.

Daarnaast ben ik ook veel dank verschuldigd aan prof. dr. Ivo Giesen als voornaamste inspiratiebron voor dit onderzoek, als degene die meermaals naar België is gekomen om me uitgebreid feedback te geven en als uitstekende gastheer tijdens mijn onderzoeksverblijf in Utrecht. Verder was het ook een voorrecht om prof. dr. Beatrix Vanlerberghe en prof. dr. Caroline Van Schoubroeck in mijn jury te hebben. Beide hebben mijn proefschrift aan een bijzonder grondig nazicht onderworpen en waardevolle suggesties aangeleverd. Ten slotte nog een woord van appreciatie voor em. prof. dr. Marc Boes. Hoewel hij traditioneel in verband wordt gebracht met de beginselen van behoorlijk bestuur, bewees hij als voorzitter van mijn examencommissie dat ook de rechten van verdediging tot zijn absolute specialisatiegebieden behoren.

Verder ben ik ook de faculteit Rechtsgeleerdheid en al haar diensten en medewerkers dankbaar die een steentje bijgedragen hebben aan de totstandkoming van

mijn proefschrift. Voor de praktische organisatie van mijn doctoraatsverdediging denk ik vooral aan mevrouw Gina Vranckx. Ik beschouw de Valk als een erg inspirerende omgeving die me telkens opnieuw heeft toegelaten om mijn horizon te verruimen. Daarom ook een bijzonder woord van dank aan huidig decaan Tilleman en voormalig decaan Van Orshoven, op wiens hulp ik de afgelopen jaren een paar keer heb mogen rekenen. Daarnaast wil ik ook nog meerdere professoren van de faculteit Rechtsgeleerdheid (in het bijzonder prof. dr. Sophie Stijns en de andere professoren van de afdeling privaatrecht) danken voor zowel hun input als voor de mogelijkheden en kansen die ze me geboden hebben de afgelopen jaren. Het FWO dat me financieel ondersteunde, mag evenmin ontbreken in mijn dankwoord, net zoals de KU Leuven zelf, een instelling waaraan ik nu tien jaar van mijn leven heb doorgebracht en die me bijzonder nauw aan het hart ligt. Een laatste organisatie waarvoor ik een woord van waardering wil uitspreken, is Intersentia voor het verzorgen van deze mooie boekuitgave.

Collegialiteit tussen assistenten is iets wat ik bijzonder hoog in het vaandel draag. Daarom was ik bijzonder verheugd om op mijn verdediging talrijke collega-onderzoekers te mogen verwelkomen. Daarbij toch nog een speciale vermelding voor de collega's van het Instituut voor Verbintenissenrecht, voor hun vriendschap en verrijking, voor de hulp en ondersteuning en voor het delen van know-how en mooie momenten. Verder denk ik ook aan de collega's van de afdeling privaatrecht. Zij slaagden er dag op dag in om een aangename sfeer te creëren op de bovenste verdieping van de Oude Valk. Hetzelfde geldt voor de collega's van de afdeling publiekrecht die me twee jaar onderdak hebben geboden en met wie ik steeds een goed contact heb onderhouden. Ten slotte had ik aan de Valk ook een aantal *proximi* met wie ik samen het doctoraatstraject heb aangevat en die ik niet alleen als collega's, maar ook als mijn betere vrienden beschouw. Ik zal onze lunches, gesprekken en discussies, verwachte en onverwachte kantoorbezoeken missen.

Ook buiten de muren van de Valk kon ik stevast rekenen op een team aan supporters. Ik dank de Diksmuide vrienden, de KULAK-vrienden, OZM-vrienden en VRG-vrienden en de vrienden die daartussen hangen voor alle leuke en ontspannende momenten. Gesprekken en ontmoetingen met jullie hielpen me ook om mijn proefschrift in het juiste perspectief te plaatsen. Sommigen hebben net zoals met mijn vader, Charlotte en een aantal collega's stukken van mijn proefschrift nagelezen, waarvoor ik jullie erkentelijk ben.

Een speciale vermelding voor het gezin waaruit ik stam: mijn ouders en mijn zus. Jullie hebben mij altijd mijn eigen weg hebben laten gaan, maar steeds onvoorwaardelijk gesteund. Ik apprecieer jullie West-Vlaamse nuchterheid. Ik heb ongelofelijk veel aan jullie te danken en ook bijzonder veel van jullie geleerd. Verder

mogen ook de ouders van Charlotte niet ontbreken, die me bijna nog sneller dan hun dochter in hun hart hebben gesloten.

Dat brengt me dan bij degene die dag na dag het verschil maakt in mijn leven. Charlotte, ons verhaal is ongeveer gelijktijdig als dit proefschrift gestart, hoewel het misschien – net zoals de omkering van het bewijsrisico in het Belgische recht – al iets vroeger sluimerend aanwezig was. Je bent mijn grootste supporter, maar ook degene die het meest kritisch staat tegenover mijn plannen en ideeën. Jij zorgt keer op keer voor een liefdevolle inbreng, maar ook voor de vertrouwelijke rust in mijn leven. Ons verhaal is geen droge juridische materie, maar een sprookje. Ons verhaal zal geen vier en een half jaar in beslag nemen, maar levenslang. “*Woorden schieten te kort*”, maar soms heb je maar 7 woorden nodig om iets heel belangrijk uit te drukken: Ik draag dit proefschrift aan jou op.

VERKORTE INHOUD

<i>Voorwoord</i>	v
<i>Dankwoord</i>	vii
<i>Verkorte inhoud</i>	xi
<i>Inhoud</i>	xv
<i>Lijst van afkortingen van tijdschriften</i>	xxvii
Inleiding tot het onderzoek	1
Afdeling I. Situering van het onderwerp	1
Afdeling II. Probleemstelling	3
Afdeling III. Onderzoeksvragen	6
Afdeling IV. Onderzoeksmethode	8
Afdeling V. Onderzoeksplan	14
DEEL I. DE BEWIJSPRINCIPES	17
Hoofdstuk I. Bewijs in de burgerlijke procedure	19
Afdeling I. Begripsbepaling	20
Afdeling II. Basisregels	33
Afdeling III. Dynamiek van de bewijsvoering	58
Afdeling IV. Mystiek van de bewijswaardering	92
Hoofdstuk II. Bewijs bij aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad	99
Afdeling I. Bewijs door de benadeelde	100
Afdeling II. Bewijs door de aangesprokene	149
Afdeling III. Bewijs van schending informatieverplichting	171
Besluit Deel I	199
DEEL II. BEWIJSNOOD BIJ AANSPRAKELIJKHEID UIT ONRECHTMATIGE DAAD	203
Hoofdstuk I. Het concept bewijsnood	205
Afdeling I. Begripsbepaling	205

Afdeling II. Eigen conceptualisering	210
Hoofdstuk II. Bewijsnood als juridisch-dogmatisch probleem.	239
Afdeling I. Erkenning bewijsnood door wetgever	240
Afdeling II. Verhouding met basisbeginselen bewijsrecht	251
Afdeling III. Doeltreffendheid van het materiële recht	261
Besluit Deel II	263
DEEL III. KLASSIEKE RECHTERLIJKE BEWIJSMECHANISMEN	265
Hoofdstuk I. Bewijsmedewerkingsplichten.	269
Afdeling I. Principe	271
Afdeling II. Bewijsmedewerkingsplichten herbekeken	289
Afdeling III. Sanctionering van de niet-medewerking	339
Hoofdstuk II. Onderzoeksmaatregelen	371
Afdeling I. Principe	372
Afdeling II. Overlegging van stukken	383
Afdeling III. Overige onderzoeksmaatregelen	436
Hoofdstuk III. Vermoedens	459
Afdeling I. Principe	461
Afdeling II. Feitelijk vermoeden	477
Afdeling III. <i>Prima facie</i> bewijs	505
Afdeling IV. Quasi-wettelijk vermoeden	548
Besluit Deel III.	573
DEEL IV. ALTERNATIEVE RECHTERLIJKE BEWIJSMECHANISMEN	577
Hoofdstuk I. Verlaging van bewijsstandaard	579
Afdeling I. Begripsbepaling	581
Afdeling II. Stand van zaken	608
Afdeling III. Eigen voorstel tot erkenning en vormgeving	614
Afdeling IV. Mogelijke toepassingen	626
Hoofdstuk II. Omkering van het bewijsrisico.	655
Afdeling I. Begripsbepaling	656

Afdeling II. Stand van zaken	664
Afdeling III. Eigen voorstel tot erkenning en vormgeving	697
Afdeling IV. Mogelijke toepassingen	718
Besluit Deel IV	723
Algemeen besluit	725
Afdeling I. Vaststellen van de partij op wie het bewijsrisico rust	725
Afdeling II. Analyseren van de toestand van bewijsnood	734
Afdeling III. Zoeken naar een passend bewijsmechanisme	738
Epiloog	753
Afdeling I. Overkoepelende inzichten	753
Afdeling II. Mogelijke verdere stappen	757
<i>Selectieve bibliografie</i>	759
<i>Trefwoordenregister</i>	791

INHOUD

<i>Voorwoord</i>	v
<i>Dankwoord</i>	vii
<i>Verkorte inhoud</i>	xi
<i>Lijst van afkortingen van tijdschriften</i>	xxvii
Inleiding tot het onderzoek	1
Afdeling I. Situering van het onderwerp	1
Afdeling II. Probleemstelling	3
Afdeling III. Onderzoeksvragen	6
§ 1. Hoofdonderzoeksvraag	6
§ 2. Sub-onderzoeksvragen	8
Afdeling IV. Onderzoeksmethode	8
§ 1. Juridisch-dogmatische methode	8
§ 2. Rechtsvergelijkende methode	10
A. Algemeen	10
B. Keuze van de stelsels	11
Afdeling V. Onderzoeksplan	14
DEEL I.	
DE BEWIJSPRINCIPES	17
Hoofdstuk I.	
Bewijs in de burgerlijke procedure	19
Afdeling I. Begripsbepaling	20
§ 1. Definities	20
A. Bewijslast	20
B. Bewijsrisico	22
C. Bewijsvoeringslast	23
§ 2. Afbakening	25
A. Aanvoeringslast	25
B. Betwistingslast	27
C. Bewijsvoering	28
D. Bewijswaardering	30
E. Bewijsstandaard	32

Afdeling II. Basisregels	33
§ 1. Het wettelijk kader	33
A. Belgisch recht	33
B. Andere onderzochte stelsels	36
§ 2. De grondslag van het wettelijk kader	39
A. De normale gang van zaken	40
B. Bewijsgeschiktheid	42
C. Rechtszekerheid	43
§ 3. De interpretatie van het wettelijk kader	44
A. Analyse van de cassatierechtspraak	45
B. Opvattingen in doctrine	47
1. <i>De aequus</i> -strekking	47
2. <i>De potius</i> -strekking	49
3. <i>De dissimilis</i> -strekking	53
C. Eigen stellingname	55
Afdeling III. Dynamiek van de bewijsvoering	58
§ 1. De aanvoeringslast	59
A. Algemeen	59
B. Mate van substantiëring	60
§ 2. De betwistingslast	66
A. Betwisting of ontkenning	67
1. Algemeen	67
2. Mate van substantiëring	69
B. Verweer in de zin van artikel 1315, tweede lid BW	75
1. Algemeen	75
2. Invulling	78
C. Erkenning of niet-betwisting	80
§ 3. De bewijsvoeringslast	83
§ 4. Het leveren van tegenbewijs	85
A. Dynamische houding	86
B. Afwachtende houding	89
Afdeling IV. Mystiek van de bewijswaardering	92
§ 1. Bewezenverklaring	93
A. Algemeen	93
B. Normale bewijsstandaard	94
§ 2. Toekenning bewijsrisico	98
Hoofdstuk II.	
Bewijs bij aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad	99
Afdeling I. Bewijs door de benadeelde	100
§ 1. Bewijs van fout	100
A. Principe	100

1.	Objectief bestanddeel	104
2.	Subjectief bestanddeel	107
B.	Voldoen aan bewijsvoeringslast	117
C.	Bewijsstandaard	119
§ 2.	Bewijs van oorzakelijk verband	120
A.	Principe	120
1.	Algemeen	120
2.	Fundamenten beoordeling	123
B.	Voldoen aan bewijsvoeringslast	125
1.	Effectieve feitelijke oorzaak	126
2.	Gevolgen hypothetisch rechtmatig alternatief	130
C.	Bewijsstandaard	131
§ 3.	Bewijs van schade	135
A.	Principe	135
1.	Bestaan van schade	136
2.	Omvang van de schade	138
B.	Voldoen aan bewijsvoeringslast	141
1.	Bestaan van schade	141
2.	Omvang van schade	143
C.	Bewijsstandaard	147
	Afdeling II. Bewijs door de aangesprokene	149
§ 1.	Bewijs van rechtvaardigingsgrond	152
A.	Principe	152
B.	Toestemming	155
1.	Geïnformeerde toestemming	157
2.	Hypothetische toestemming	163
§ 2.	Bewijs van vreemde oorzaak	167
A.	Overmacht	167
B.	Fout van het slachtoffer	169
C.	Daad van een derde	171
	Afdeling III. Bewijs van schending informatieverplichting	171
§ 1.	Algemeen	173
§ 2.	Stand van zaken	176
A.	Belgisch recht	176
1.	Uitgangspunt	176
2.	Bevestiging uitgangspunt	178
3.	Twijfel over uitgangspunt	180
B.	Andere onderzochte stelsels	184
§ 3.	Verantwoording	185
A.	Verzoeningstheorieën	185
1.	Middelen- of resultaatsverbintenis	185
2.	Strafrechtelijk karakter	188
3.	Gebrekkige of totale niet-uitvoering	188

B.	Uitsluitingstheorieën	190
1.	Bewijsrisico op informatieplichtige	190
2.	Bewijsrisico op informatiegerechtigde	195
C.	Eigen stellingname	196
Besluit Deel I		199
DEEL II.		
BEWIJSNOOD BIJ AANSPRAKELIJKHEID UIT ONRECHTMATIGE		
DAAD		
		203
Hoofdstuk I.		
Het concept bewijsnood.		
		205
Afdeling I. Begripsbepaling		
		205
§ 1.	Belgisch recht	205
§ 2.	Andere onderzochte stelsels	206
Afdeling II. Eigen conceptualisering		
		210
§ 1.	Informatiedeficit	211
§ 2.	Bewijsnood.	217
A.	Bewijsasymmetrie.	221
B.	Situationele bewijsmogelijkheid.	225
1.	Ontbreken bewijsmateriaal	226
2.	Verlies of verdwijnen van bewijsmateriaal	228
C.	Inherente bewijsonzekerheid.	232
1.	Wetenschappelijk onzekere feiten	232
2.	Alternatieve feiten	235
3.	Hypothetische feiten	235
Hoofdstuk II.		
Bewijsnood als juridisch-dogmatisch probleem.		
		239
Afdeling I. Erkenning bewijsnood door wetgever		
		240
§ 1.	Overzicht	241
A.	Bewijsrechtelijke mechanismen in het algemeen.	241
1.	Wettelijke omkering bewijsrisico	241
2.	Bijgestelde bewijsrisicoverdeling.	243
3.	Herverdeling van de bewijsvoeringslast	244
4.	Wettelijke vermoedens	245
B.	Aansprakelijkheidsrechtelijke mechanismen in het bijzonder	248
1.	Objectieve aansprakelijkheidsregimes	248
2.	Alternatieve vergoedingssystemen	250
§ 2.	Vaststelling en stellingname	251

Afdeling II. Verhouding met basisbeginselen bewijsrecht	251
§ 1. Spanningsveld met drie beginselen	253
A. Actieve rol van de rechter in het licht van de waarheidsvinding ..	254
B. Het recht op bewijs en de wapengelijkheid	256
C. Het rechtsvertrouwen	257
§ 2. Nuancering bewijsnood in het licht van andere beginselen	258
A. Proceseconomie	259
B. Beschikkingsbeginsel	260
Afdeling III. Doeltreffendheid van het materiële recht	261
Besluit Deel II	263
DEEL III.	
KLASSIEKE RECHTERLIJKE BEWIJSMECHANISMEN	265
Hoofdstuk I.	
Bewijsmedewerkingsplichten	269
Afdeling I. Principe	271
§ 1. Situering	271
A. Procesloyauteit	271
B. Verlaten van “ <i>Nemo contra se edere tenetur</i> ”	274
§ 2. Stand van zaken	275
A. Bewijsmedewerking <i>sensu stricto</i>	276
B. Bewijsmedewerking <i>sensu lato</i>	279
1. Ontstaan	280
2. Erkenning	281
3. Discussie	285
Afdeling II. Bewijsmedewerkingsplichten herbekeken	289
§ 1. Bijzondere mededelingsplicht	290
A. Werking	290
B. Argumentatie	291
1. Cassatierechtspraak	291
2. Voorbereidende werken	292
3. Buitenlandse equivalenten	292
C. Afbakening	300
1. Twee moeilijke grenzen	300
2. Twee duidelijkere grenzen	304
D. Invloed op bewijsvoeringslast en bewijsrisico	311
E. Remediëring van bewijsnood	313
1. Potentieel	313
2. Grenzen	315

§ 2.	Bewijsmedewerkingsplichten	319
A.	Werking	319
1.	Preprocessueel	320
2.	Processueel	331
B.	Invloed op bewijsvoeringslast en bewijsrisico	335
C.	Remediëring van bewijsnood	337
1.	Potentieel	337
2.	Grenzen	338
Afdeling III. Sanctionering van de niet-medewerking		339
§ 1.	Bijzondere mededelingsplicht	341
A.	Controle door de rechter	341
B.	Bepalen van de sanctie	342
§ 2.	Bewijsmedewerkingsplichten	345
A.	Tekortkoming aan preprocessuele medewerking en bewijs- obstructie	345
1.	Belgisch recht	347
2.	Blik over de grenzen	352
3.	Eigen stellingname	355
B.	Gebrek aan spontane processuele medewerking	358
C.	Niet-medewerking aan onderzoeksmaatregelen	360
1.	Procesrechtelijke mechanismen	361
2.	Bewijsrechtelijke gevolgen	365
 Hoofdstuk II.		
Onderzoeksmaatregelen		371
Afdeling I. Principe		372
§ 1.	Keuze voor tweedeling	372
§ 2.	Basisbeginselen	375
A.	Actieve rechter	375
B.	Recht op bewijs	378
Afdeling II. Overlegging van stukken		383
§ 1.	Ontstaan	384
§ 2.	Afbakening	387
A.	Overlegging van een eigen stuk	387
B.	Materieelrechtelijke overleggingsplichten	388
§ 3.	Werking	389
A.	Algemeen	390
B.	Basisvoorwaarden	393
1.	Ter zake dienend feit	394
2.	Welbepaald stuk	402
3.	Vermoedens dat het stuk in handen is van de tegenpartij of een derde	411

C.	Soevereine beoordeling	414
1.	Algemeen	414
2.	Beoordelingscriteria	415
3.	Recht op bewijs	419
§ 4.	Involed op bewijsvoeringslast en bewijsrisico	422
§ 5.	Remediëring van bewijsnood	423
A.	Potentieel	423
B.	Grenzen	424
1.	Soevereine beoordelingsbevoegdheid	424
2.	Onduidelijkheid over bestaan stuk	425
Afdeling III.	Overige onderzoeksmaatregelen	436
§ 1.	Principe	436
A.	Focus van het onderzoek	436
B.	Twee andere maatregelen	440
§ 2.	Werking	443
A.	Basisvoorwaarden	444
1.	Principe	444
2.	Begin van bewijs	445
B.	Soevereine beoordeling	449
1.	Principe	449
2.	Recht op bewijs	452
§ 3.	Involed op bewijsvoeringslast en bewijsrisico	453
§ 4.	Remediëring van bewijsnood	454
A.	Potentieel	454
B.	Grenzen	457
 Hoofdstuk III.		
Vermoedens		459
Afdeling I.	Principe	461
§ 1.	Pluralistische benadering	462
A.	Bredere kijk	462
1.	Feitelijk vermoeden	462
2.	<i>Prima facie</i> bewijs	464
3.	Quasi-wettelijk vermoeden	466
B.	Kanttekening	467
§ 2.	Plaats in het bewijsrecht	469
A.	Feitelijk vermoeden	469
1.	Kwalificatie als bewijsmiddel	469
2.	Voorshandse aannemelijkheid	471
B.	<i>Prima facie</i> bewijs	473
1.	Onderdeel van bewijswaardering	473
2.	Ervaringsregels	474

Afdeling II. Feitelijk vermoeden	477
§ 1. Principe	477
§ 2. Werking	478
A. Artikel 1349 BW	478
1. Bekend feit	478
2. Gevolgtrekking	481
3. Onbekend feit	488
B. Artikel 1353 BW	489
§ 3. Invloed op bewijsvoeringslast en bewijsrisico	492
§ 4. Remediëring van bewijsnood	495
A. Potentieel	495
1. Inherente bewijsonzekerheid	495
2. Situationele bewijsmogelijkheid	502
B. Grenzen	504
Afdeling III. <i>Prima facie</i> bewijs	505
§ 1. Principe	505
§ 2. Werking	507
A. <i>Res ipsa loquitur</i> -type	507
1. Beperkt tot medisch recht	507
2. Andere domeinen	516
3. Stellingname betreffende het Belgische recht	520
B. <i>Anscheinsbeweis</i> -type	521
1. Fout	525
2. Oorzakelijk verband	527
3. Schade	540
§ 3. Invloed op bewijsrisico en bewijsvoeringslast	544
§ 4. Remediëring van bewijsnood	546
A. Potentieel	546
B. Grenzen	547
Afdeling IV. Quasi-wettelijk vermoeden	548
§ 1. Principe	548
§ 2. Werking	549
A. Belgisch recht	549
B. Blick over de grenzen	553
1. Omkeringsregel in het Nederlandse recht	553
2. Algemene causaliteitsvermoedens in het Franse recht	561
C. Stellingname betreffende Belgische recht	564
1. Vraag naar wenselijkheid	565
2. Vraag naar noodzaak	567
3. Verankering bestaande vermoedens	569
§ 3. Invloed op bewijsvoeringslast en bewijsrisico	569
§ 4. Remediëring van bewijsnood	570

A. Potentieel	570
B. Grenzen.....	571
Besluit Deel III.....	573
DEEL IV.	
ALTERNATIEVE RECHTERLIJKE BEWIJSMECHANISMEN	577
Hoofdstuk I.	
Verlaging van bewijsstandaard	579
Afdeling I. Begripsbepaling	581
§ 1. Definitie	581
§ 2. Afbakening	583
A. Bevrijdingsgrond bij vordering gesteund op misdrijf.....	583
B. Vermoedens	585
C. Materieelrechtelijke mechanismen.....	587
1. Verlies van een kans	587
2. Proportionele aansprakelijkheid.....	600
Afdeling II. Stand van zaken	608
§ 1. Geen algemene erkenning.....	608
§ 2. Uitzonderlijke toepassingen	608
A. Negatieve feiten	608
B. Feiten van diefstal.....	611
§ 3. Tussenbesluit.....	613
Afdeling III. Eigen voorstel tot erkenning en vormgeving.....	614
§ 1. Verantwoording	614
§ 2. Vormgeving.....	616
A. Criteria	616
B. Vaststellen minimummaatstaf	617
1. Algemeen	617
2. Voorstel van maatstaf	618
C. Maatstaf voor tegenbewijs.....	623
Afdeling IV. Mogelijke toepassingen	626
§ 1. Inherente bewijsonzekerheid	626
A. Onzeker causaal verband.....	626
1. Blick over de grenzen	627
2. Eigen stellingname	633
B. Onzekere schade	645
§ 2. Situationele bewijsonmogelijkheid	647
A. Feiten uit een ver verleden.....	647
B. Gebrekkig product	647
C. Bewijsobstructie	648

Hoofdstuk II.	
Omkering van het bewijsrisico	655
Afdeling I. Begripsbepaling	656
§ 1. Definitie	658
§ 2. Afbakening	659
A. Verschuiving bewijsvoeringslast	659
B. Bewezenverklaring na bewijswaardering	661
C. Werking van de basisregels	662
Afdeling II. Stand van zaken	664
§ 1. Belgisch recht	664
A. Algemeen	664
B. Uitzonderlijke toepassingen	665
1. Negatieve feiten en betere bewijsgeschiktheid	665
2. Aard en de risico's van de ingreep	671
§ 2. Andere onderzochte stelsels	673
A. Algemeen	673
B. Categoriëering	678
1. Zaakgebonden motieven	678
2. Abstracte algemene regels	684
§ 3. Tussenbesluit	696
Afdeling III. Eigen voorstel tot erkenning en vormgeving	697
§ 1. Verantwoording	698
A. Ruimte voor een bijkomend mechanisme	698
1. Grenzen van overige bewijsmechanismen	698
2. Inpasbaarheid in het licht van basisbeginselen	701
B. Keuze voor omkering op basis van bewijsgeschiktheidsmotieven	706
1. Verenigbaarheid met het Belgische recht	707
2. Geen sectorale benadering op basis van abstracte algemene regels	708
3. Expliciteren van impliciete toepassingen	710
§ 2. Vormgeving	713
A. Hoofdcriterium van de onvoorwaardelijke bewijsgeschiktheid	713
B. Nevencriteria die wijzen op subsidiariteit	716
Afdeling IV. Mogelijke toepassingen	718
§ 1. Toepassing bij bewijsasymmetrie	718
§ 2. Geen toepassing bij andere soorten bewijsnood	721
Besluit Deel IV	723

Algemeen besluit	725
Afdeling I. Vaststellen van de partij op wie het bewijsrisico rust	725
§ 1. Principe	725
§ 2. Bij aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad	727
A. Algemeen	728
1. Bewijs door de benadeelde	728
2. Bewijs door de aangesprokene	731
B. Bijzondere leerstukken	731
1. Bevrijdingsgrond bij inbreuk op strafrechtelijke bepaling	731
2. Geïnformeerde toestemming	732
3. Schending van informatieplichten	733
Afdeling II. Analyseren van de toestand van bewijsnood	734
§ 1. Archetypes van bewijsnood	734
A. Informatiedeficit	734
B. Bewijsasymmetrie	735
C. Situationele bewijsmogelijkheid	735
D. Inherente bewijsonzekerheid	736
§ 2. Bewijsnood als probleem	736
A. Algemeen	736
B. Concreet	737
Afdeling III. Zoeken naar een passend bewijsmechanisme	738
§ 1. Klassieke bewijsmechanismen	738
A. Bewijsmedewerkingsplichten	738
1. Principe	738
2. Voorstellen tot inhoudelijke versterking	739
3. Grenzen	741
B. Onderzoeksmaatregelen	742
1. Principe	742
2. Voorstellen tot inhoudelijke versterking	742
3. Grenzen	744
C. Vermoedens	745
1. Principe	745
2. Voorstellen tot inhoudelijke versterking	745
3. Grenzen	747
§ 2. Alternatieve bewijsmechanismen	747
A. Verlaging van de bewijsstandaard	748
B. Omkering van het bewijsrisico	750

Epiloog	753
Afdeling I. Overkoepelende inzichten	753
§ 1. Plaats van bewijsnood gevestigd	753
§ 2. Rechterlijke bewijsmechanismen hertekend	755
§ 3. Rol en verantwoordelijkheden van de rechter benadrukt	756
Afdeling II. Mogelijke verdere stappen	757
<i>Selectieve bibliografie</i>	759
<i>Trefwoordenregister</i>	791

LIJST VAN AFKORTINGEN VAN TIJDSCHRIFTEN

AA	Ars Aequi
AcP	Archiv für die civilistische Praxis
Act.dr.	Actualités du Droit
AJP	Aktuelle Juristische Praxis
AJT	Algemeen Juridisch Tijdschrift
Am. J. Comp. L.	American Journal of Comparative Law
Ann. Dr. Louvain	Annales de droit de Louvain
Ann.fac.dr.Lg.	Annales de la Faculté de droit, d'économie et de sciences sociales de Liège
AA	Ars Aequi
AV&S	Aansprakelijkheid Verzekering en Schade
Bank Fin. R.	Bank- en financieel recht
BB	Bedrijfsjuridische berichten
C.L.J.	Cambridge Law Journal
Cal. L. Rev.	California Law Journal
Cardozo L. Rev.	Cardozo Law Review
CJ	Cahier du Juriste
CML Rev.	Common Market Law Review
Con.M.	Consilio Manuque: Belgisch tijdschrift voor lichamelijke schade en gerechtelijke geneeskunde
D.	Recueil Dalloz
DAOR	Revue internationale du droit des affaires
Dr. et patrimoine	Droit et patrimoine
DrdA	Das Recht Der Arbeit
EF-Z	Ehe und Familienrecht
EPLJ	European Public Law Journal
EPRL	European Review for Private Law
EWiR	Entscheidungen zum Wirtschaftsrecht
Gaz. Pal.	Gazette du Palais
Harv. Int'l L.J.	Harvard International Law Journal
HAVE	Haftung und Versicherung
ICLQ	International & Comparative Law Quarterly
IER	Intellectuele Eigendom en Reclamerecht
IJEP	International Journal of Evidence and Proof

JCP G	La Semaine Juridique, édition générale
Jipitec	Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law
JLMB	Revue de jurisprudence de Liège, Mons et Bruxelles
JT	Journal des Tribunaux
Jur.Falc.	Jura Falconis
JZ	JuristenZeitung
L&S	Letsel & Schade
Limb.Rechtsl.	Limburgs Rechtsleven
MJ	Maastricht Journal of European & Comparative Law
MER	Milieu en Energierecht
NJB	Nederlands Juristenblad
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
NJW	Nieuw juridisch weekblad
Notariaat	Nieuwsbrief notariaat
NTBR	Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht
NZV	Neue Zeitschrift für Verkehrsrecht
O&F	Onderneming en financiering
ÖJZ	Österreichische Juristen-Zeitung
P&B	Tijdschrift voor procesrecht en bewijsrecht
RABG	Rechtspraak Antwerpen Brussel Gent
RCJB	Revue critique de jurisprudence belge
RDAI	Revue de droit des affaires internationales
Rec.gén.enr.not.	Recueil général de l'enregistrement et du notariat
REDC	Revue européenne de droit de la consommation
Resp. civ. ass.	Responsabilité civile et assurances
Rev. crit. lég. et jur.	Revue critique de législation et de jurisprudence
Rev.not.b.	Revue du notariat belge
Rev.trim.dr.civ.	Revue trimestrielle de droit civil
Rev.trim.dr.fam.	Revue trimestrielle de droit familial
RGAR	Revue générale des assurances et des responsabilités
RM Themis	Rechtsgeleerd Magazijn Themis
RTD Civ.	Revue trimestrielle de droit civil
RW	Rechtskundig Weekblad
RJZ	Schweizerische Juristen-Zeitung
Soc.Kron.	Sociaalrechtelijke kronieken
SVR	Blätter Straßenverkehrsrecht
T.Fam.	Tijdschrift voor Familierecht
T.Gez.	Tijdschrift voor Gezondheidsrecht
T.Not.	Tijdschrift voor notarissen
T.Pol.	Tijdschrift van de politierechters
T.Verz.	Tijdschrift voor verzekeringen

T.Vred.	Tijdschrift van de vrederechters
TBBR	Tijdschrift voor Belgisch burgerlijk recht
TBH	Tijdschrift voor Belgisch Handelsrecht
TBM	Tijdschrift voor Belgische mededinging
TBO	Tijdschrift voor bouwrecht en onroerend goed
TBP	Tijdschrift voor bestuurswetenschappen en publiekrecht
TCR	Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging
TMR	Tijdschrift voor milieurecht
TOP	Tijdschrift voor de Ondernemingsrechtpraktijk
TPR	Tijdschrift voor privaatrecht
TREMA	Trema. Tijdschrift voor de rechterlijke macht
TRV	Tijdschrift voor rechtspersoon en vennootschap
TSR	Tijdschrift voor sociaal recht
Tul. Eur & Civ. L.F.	Tulane European and Civil Law Forum
TvE	Tijdschrift voor Effectenrecht
TvGR	Tijdschrift voor Gezondheidsrecht
TVP	Tijdschrift voor Vergoeding Personenschade
TvPP	Tijdschrift voor de Procespraktijk
Unif.L.Rev.	The Uniform Law Review
Utrecht L Rev	Utrecht Law Review
VAV	Verkeer, aansprakelijkheid, verzekering
Verkeersrecht	Verkeersrecht – jurisprudentie
VersR	Versicherungsrecht
Wm. Mitchell L. Rev.	William Mitchell Law Review
WPNR	Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie
Yale L.J.	The Yale Law Journal
ZEBJ	Zeitschrift des bernischen juristenvereins
ZSR	Zeitschrift für Schweizerisches Recht
ZZP	Zeitschrift für Zivilprozess

